

RASPRAVE

Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje 43/1 (2017.)

UDK 811.163.42'366.5

Pregledni rad

Rukopis primljen 6. XII. 2016.

Prihvaćen za tisak 21. V. 2017.

Marija Znika

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje

Ulica Republike Austrije 16, HR-10000 Zagreb

marija.znika@gmail.com

Maja Znika

Novska 16, HR-10000 Zagreb

*maja.znika@outlook.com*STOLOVA NOGA ILI O KATEGORIJI ŽIVOSTI U
NOVIJIM PRIRUČNICIMA HRVATSKOG JEZIKA

U radu se analizira kategorija živosti u hrvatskom jeziku vezano uz kategoriju posvojnosti u gramatičkim i drugovrsnim priručnicima hrvatskoga standardnog jezika. Promatra se utjecaj kategorije živosti na mogućnost tvorbe i uporabe oblika kojima se izriče posvojnost, posebice posvojnih pridjeva. Propituje se i utjecaj drugih jezičnih kategorija, primjerice brojivosti, određenosti, pojedinačnosti na mogućnost tvorbe i uporabe posvojnih oblika. Pokazuje se da nositelj posvojnosti može biti samo imenica s obilježjem [+ živo] ili imenica koja je promijenila stvarnosno obilježje [- živo] u jezično [+ živo]. Uočavaju se i ograničenja u tvorbi posvojnih pridjeva¹ od zbirnih imenica.

1. Nakana nam je analizirati neke segmente kategorije živosti vezane uz problematiku posvojnosti i promotriti kako su živost i posvojnost obrađene u novijim gramatičkim i inim priručnicima hrvatskoga standardnog jezika nakon 2. svjetskog rata.²

Poticaaj za ovaj rad bilo je lucidno pitanje jednoga inojezičnog govornika: Zašto se u hrvatskom jeziku ne može reći *stolova noga*, nego samo *noga stol-a*? Igra li tu glavnu ulogu kategorija živosti ili uz nju imaju svoj udio i kategorija određenosti i brojivosti, pojedinačnost (individualiziranost), cjelovitost entiteta o kojemu je riječ?

¹ Pod posvojnim pridjevima podrazumijevamo pridjeve tvorene sufixsima *-ov*, *-ev*, *-in*.

² Premda je objavljena 1899., Maretićeva je *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika* uzeta u obzir jer je njezino treće izdanje (bez stilistike) iz 1963. bilo obavezna literatura na studiju.

2. Od naših znanstvenika nezaobilazne su studije o živosti Jasne Vince Marinac, a o posvojnosti Krešimira Mićanovića (*Posvojni pridjevi i izražavanje posvojnosti*), Lane Hudeček (*Izricanje posvojnosti u hrvatskome jeziku do polovice 19. stoljeća*) i Branka Kune (*Izricanje posvojnosti genitivom u hrvatskom jeziku, Norma i posvojni genitiv bez odredbe i Predikatna i vanjska posvojnost u hrvatskome jeziku*). Jasna Vince Marinac istražuje kategoriju živosti u Ajd. muškoga roda imenica i pridjeva (1991: 143–152), a povijesne razloge genitivno-akuzativnom sinkretizmu pronalazi u potrebi razlikovanja subjekta i izravnoga objekta (1992: 332). Dok Branko Kuna prvo definira posvojnost i razine na kojima se ona ostvaruje (rečenična i sintagmatska), kao i različita morfosintaktička sredstva kojima se ona izražava (1999: 1–2), kasnije (2012) širi lepezu svojega istraživanja i usmjeruje svoju analizu na vrste posvojnosti u suvremenome hrvatskom jeziku. Lana Hudeček (2006: 10) obrađuje izricanje posvojnosti kao univerzalne, nadjezične pojmovne kategorije i povijesno analizira vrste i načini njezina izricanja, dotle se u Mićanovićevoj studiji obrađuje posvojnost u gramatičkoj i udžbeničkoj literaturi.

3. Već na prvi pogled zamjetno je da se u priručnicima većinom navode tzv. „neproblematični”, tipski primjeri i živosti i posvojnosti, kao i tipična izrazna sredstva – za živost oblična razlika između Njd. ~ Ajd. u imenica muškog roda za živo ili neživo (Njd. *čovjek* ~ Ajd. *čovjeka*; Njd. *hrast* ~ Ajd. *hrast*).

– U nekim gramatikama i priručnicima naći ćemo uz napomenu o obličnom podudaranju Ajd. s Njd. ili s Gjđ. još i podatak da se mijenja naglasak ovisno o živosti imenice. Takav podatak donose Brabec, Hraste i Živković (1961: 51) i Jonke (1964: 127). *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika* takvih napomena nema: ima ih *Hrvatska gramatika* (1997: 114), a spominje to i Marković (2012: 276) i oprimjeruje imenicama *grad* i *rog*.

– Brabec, Hraste i Živković (1961: 44) u opisu deklinacije Ajd. imenica muškoga roda oblično razlikuju jezičnu i nejezičnu živost: „Akuzativ jedn. jednak je genitivu jednine kod imenica koje znače čeljade ili životinju. To vrijedi i onda kada imenicom označeno čeljade ili životinja više nisu živi ili uopće nisu živi (npr. slike, figure njihove)...”

– Slično donosi i Maretić (1963: 149–150) navodeći primjere imenica *duh*, *idol*, *mrtvac*, *pokojnik* kojih je Ajd. = Gjđ. kad označuju „bića bez tijela” (*duh*, *idol*) ili označuju „čovjeka premda neživa” (*mrtvac*, *pokojnik*). On upozorava i na slučajeve kad se imenica koja označuje što živo počinje upotrebljavati za što neživo.

- Jonke (1964: 126–127) navodi imenice *mrtvac* i *pokojnik* kojima je Ajd. = Gjd. Donosi i imenicu *lik* koja se shvaća kao neživo, pa joj je Ajd. = Njd.
- Hamm (1967: 67) donosi samo obličnu opreku za živo i neživo u Ajd.
- Povijesno gledajući, današnje razlike „između oblika za ak. sg. imenica koje znače živo ili neživo, nema, dakako u prasl. jeziku. Ona se razvila najprije u imenica koje znače kakvo poznato, odraslo lice...”
- navodi Ivšić (1970: 186) i obrazlaže zašto je došlo do različite tvorbe oblika za živo i neživo (1970: 210–211).
- *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika* u opisu živosti (1979: 71–72) uglavnom ponavlja utvrđeno o upotrebi genitiva ili nominativa jednine za imenice muškoga roda navodeći neke recentne primjere.
- Težak i Babić (1992: 87) navode oblike akuzativa imenica muškog roda za živo, a i kad se odstupa od takva pravila: „Akuzativ jednak je nominativu i u ovim primjerima: a) imenice koje znače skupove živih bića i biljke: *Pitaj narod... Prvi put sam se penjao na taj hrast...*” Vidimo da se u toj gramatici i biljke tretiraju kao nežive, što je bilo predmetom spora i analize.³ Navode se i imenice koje mogu označavati i živo i neživo: *nosač* ‘osoba koja što nosi’, *nosač* ‘predmet – nosač aviona’.
- U *Povijesnom pregledu, glasovima i oblicima hrvatskoga književnog jezika* (1991: 500) nema bitno novih podataka o oblicima imenica glede živosti.
- U Silić-Pranjakovićevoj *Gramatici hrvatskoga jezika* (2005: 98) navodi se: „U imenica koje predstavljaju živo akuzativ jednine istovjetan je (opet samo izrazom!) s genitivom jednine.” Akuzativni se padežni sadržaj bitno razlikuje od nominativnoga padežnog sadržaja.

3. 1. U narječjima je tijekom jezičnog razvoja došlo do neutralizacije opreke po živosti (*su hoteli turna zidati*). I u razgovornome funkcionalnom stilu standardnoga jezika dolazi do neutralizacije opreke po živosti, pa neživo ima sklonidbu kao živo (*vozim Mercedesa; srušili su hrasta*). Marković (2012: 277) navodi recentne primjere toga tipa.

Maretić (1963: 149–150) donosi i primjere zbirnih imenica (*narod, sabor...*) kojima je akuzativ oblično jednak nominativu. Jonke (1964: 127) navodi *narod, odbor, čopor, podmladak*, premda znače živo, ponašaju se kao neživo, a slično argumentiraju i Pavešić (1971: 349–350) te Babić i dr. (1991: 500).

³ V. Petar Vučković (1986: 453–463).

U novijim radovima rabe se nazivi *jezična i nejezična živost* kad se govori o imenicama tipa *mrtvac*, *pokojnik*. Te imenice označuju čovjeka i imaju obilježje [+ živo]. To se obilježje ne mijenja ni kada ono označeno njime više biološki ne živi. Jezična živost opstaje i kad zbiljska biološka prestaje: zbiljski *mrtvac* je jezično „vrlo živ”. Razlog gubitku opreke živo ~ neživo može biti jezična ekonomija – s manje jezičnih sredstava izricati istu količinu podataka – ili ograničenost opreke dometom – zahvaća samo jedan padež imenica m. r.

4. Opisi i analiza živosti nisu samo u domeni jezika. U zapadnome se kulturnom krugu iznimno plodnom pokazala aristotelovska filozofska misao te u toj tradiciji razvijeno Porfirijevo stablo. Najčešće je to stablo prikazivano slikovno kao okomiti logički niz pojmova koji započinje bićem uopće, a završava čovjekom pojedincom (Arzenbacher 1995: 82–83):

Kategorija	Obilježje [–]	Obilježje [+]
Supstancija	nematerijalno	materijalno: tijelo
Tijelo	neduševno tijelo	duševno tijelo: živo biće
Živo biće	neosjetilno živo biće: biljka	osjetilno živo biće
Osjetilno biće	ne-umno biće: životinja	umno biće: čovjek

Tablica 1.: *Arbor porphyriana* – prikaz kasnoantičke ontologije

Reinterpretacijom aristotelovske ideje o Dobru – Bogu djelomično baštinja- na antička logika postaje temeljem srednjovjekovne društvene stratifikacije. Za praktične je potrebe, naime, viši društveni položaj izjednačen s višom vrijednošću u očima Boga i s većim pravima za života, čime se izravno legitimira vladajući svjetovni i duhovni poredak, a time i njegovi nositelji.

Za kategoriju živosti takvo shvaćanje ima izravne posljedice zbog značajki pripisanih višim rangovima koje izostaju na nižima. Te su značajke do danas implicitno sadržane u obilježju [+ živo]. U hrvatskom jeziku *mrav* je jezično „življi” od *hrasta* (Ajd. -a spram Ajd. -Ø): mrav je dakle jezično i filozofski blizak čovjeku, a hrast kamenu.⁴

⁴ Ovome u prilog idu i neki noviji prikazi kategorije živosti (v. Belaj i Tanacković Faletar 2014: 78).

Slika 1.: *Scala naturae* – prikaz srednjovjekovne neoaristotelovske ontologije

5. POSVOJNOST se u literaturi promatra kao jedna od univerzalnih jezičnih kategorija (Kuna 1999: 1, Hudeček 2006: 10). Odnos posvojnosti uključuje više elemenata od pripadanja, do partitivnosti, a otvara se i pitanje semantičkih obilježja posesora i posesuma. Je li posesor samo [+ živo] i [+ ljudsko] ili može biti nešto s obilježjem [+ živo], ali [– ljudsko], npr. *komarac (komarčev ubod)*? Dvojbeno je i pitanje može li se o posvojnomo odnosu govoriti kad je riječ o čemu neživom tipa *oštrica mača* – **mačeva oštrica*.⁵ Ako je riječ o živom posesoru, onda se može govoriti i o otuđivoj ili neotuđivoj posvojnosti.

5.1. Polazeći od sredstava za izražavanje posvojnosti, Kuna razlikuje atributnu posvojnost (*Anina lutka*), predikatnu posvojnost (*Zemlja ima dovoljno vlage*) i vanjsku posvojnost (*držao je majku čvrsto za ruku*). On razlikuje i neotuđivu i otuđivu posvojnost, a u okviru neotuđive posvojnosti navodi i rodbinske odnose, dijelove tijela, inherentne dijelove drugih jedinica (*grana, kva-ka*). O posesoru veli: „Za Seilera⁶ su prototipična obilježja posjednika [+ živo], [+ ljudsko] i još specifičnije [+ EGO] ili blisko sugovorniku, no izvan toga centra jasno je kako se posjednik odnosi i na pojave i predmete iz neživog svijeta

⁵ Zvezdica izvan citiranoga teksta znak je neovjerenosti oblika koji nije potvrđen u HJP-u i HJR-u.

⁶ Na Seilera se u svojem radu poziva i Mićanović (2000: 116).

(koje su odraz predodžbene sheme *dio – cjelina*), pri čemu je u hrvatskom jeziku imenični atributni genitiv najčešće sredstvo njegova označavanja: *ručica stroja, noga stola, glava vijka...*” (Kuna 2003: 159).

5.2. U analiziranim se priručnicima pozornost uglavnom posvećuje atributnoj posvojnosti (posvojnomo pridjevu, posvojnomo genitivu, posvojnomo zamjenicama). Prijedložni izraz *od* + genitiv premda je frekventan,⁷ normativno se ne preporučuje, kao ni izraz *u* + genitiv. Preciznije analize ograničenja uporabe posvojnomo pridjeva učestale su tek u novijim radovima. Tako Matasović (2000: 101):

1. Posvojne se pridjeve ne može tvoriti od neživih imenica (**kamenov*⁸, **stolov*, **kućin*).

2. Ako je posesor u množini, ne može se tvoriti posvojni pridjev, nego samo posvojni genitiv (*sinovi otaca*).

3. Ako je posesor neodređen, moguć je jedino posvojni genitiv: *rep mačke*. Ako je posesor generički upotrijebljen ili u jednini, živ, određen, moguć je posvojni pridjev: *mačji rep*, *Markov auto*.

4. Ako se posesor višečlan, moguć je samo posvojni genitiv: **kraljeva Markova kuća* > *kuća kralja Marka*.

5. Nemoguće je kombinirati posvojni pridjev i posvojni genitiv: **Ivanova kuća sestre*.

Valja istaknuti sve češće korištenje imenica u ulozi atributa po uzoru na engleski. Ne podliježu ustaljenim gramatičkim rješenjima hrvatskog jezika: ne mogu se opisati kao polusloženice (*Iris parfumerija*) niti pridjevski preoblikovati (*loto djevojke*).⁹

6. Za izricanje posvojnosti obično se kao tipično sredstvo izricanja navode posvojni pridjevi na *-ov*, *-ev*, *-in*: *bratova knjiga, sestrina lutka, djetetova majka...* Posesor ima obilježje [+ živo], a posesum može imati i obilježje [+ živo] i [– živo]: *Ana ima lutku. Ana ima brata*.

⁷ Ograničenje u prijedložnim izrazima *od* + genitiv ovisi o obilježjima predmeta. Ako imenica koja označuje predmet ima obilježja [– živo] [+ konkretno] [+ odvojivo], prijedložni su izrazi s genitivom sasvim uobičajeni – v. *ključ od kuće, kotač od automobila*. Izostanu li ta obilježja, izraz nije ovjeren: **subjekt od rečenice, *kategorija od posvojnosti*. Razlog zašto se takav prijedložni izraz uvijek iznova ne preporučuje može se pronaći i u činjenici da je riječ o pogrešci vezanoj uz učenje izricanja posvojnosti: inojezični hrvatski govornici uče, naime, izražavati posvojnost „najprije prijedlogom *od* uz genitiv” (IU 2012: 23), što prethodi savladavanju tvorbe i sklonidbe pridjeva.

⁸ U literaturi se govori i o opreci pojedinačnost – skupnost; v. Tatjana Pišković (2011).

⁹ Starčević (2005: 649 ff.) za takve imenice predlaže pojmove predatribucija i predapozicija.

Ključno je pitanje: Mora li riječ s obilježjem [+ živo] imati još kakva obilježja da bi mogla biti subjektom posvojnosti (posesorom)? Što uopće može biti subjekt posvojnosti, a što može biti predmet posvojnosti i kojim se sredstvima posvojnost može izraziti? Ako i druge jezične kategorije (ili obilježja predmeta) imaju utjecaja na mogućnost aktivacije posvojnosti, koje su to kategorije i koja obilježja? Kada se oblici posvojnih pridjeva poput *konjev*, *bičji*, *ovnov*, tako rijetko potvrđeni izvan književnih tekstova, ipak javljaju, aktiviraju u jezičnom sustavu? Može se pomisliti da je u posvojnom pridjevu *kravina noga* uz posvojnost uključena još i određenost (Kuna 1999: 5), identifikacija: posvojni se pridjev *kravina* odnosi na jednu određenu kravu umjesto na sve krave ili bilo koju, neodređenu kravu. No, ne postiže li se ista takva određenost i posvojnost i pridjevom *konjev* u izrazu *konjev rep* iz kojega je, čini se, jasno da određeni *rep* pripada jednomu određenom *konju*? Može li se, nadalje, izričaj *kravina noga* ili *ovnov rog* razumjeti i kvalitativno, a ne samo posesivno?¹⁰ Budući da je tvorba *konjev* doduše moguća, ali neuobičajena u stilski neutralnu tekst, pripadanje kakvo se u primjeru *kravlji* izriče sufiksom *-ji*, izriče se drugim sredstvom, genitivom imenice posesora: *rep konja* (bilo kojega konja).

Ovdje valja dometnuti i bilješku o tvorbi pridjeva u hrvatskom jeziku. Pridjevi tvoreni sufiksima *-ov*, *-ev*, *-in* razlikuju se od pridjeva tvorenih sufiksima *-ji*, *-nji*, *-ski* i po nazivu i po funkciji. Različiti autori pod nazivom opisni pridjev i odnosni pridjev podrazumijevaju različito značenje. Razlikuju se i tumačenja, pa tako Maretić (1963: 376) navodi da pridjev na *-ov* nije uobičajen od svih imenica m. r.¹¹ (rijetko *bogov*, *čovjekov* spram iznimno rijetko *konjev*, *psov*), a pridjevom se *kravski* označuje pripadanje i jednoj kravi i svim kravama. Jasno je kako se različitim sufiksima izriču različiti odnosi posvojnosti (Mićanović 2000: 113–114¹², Blagus Bartolec i dr. 2012: 62¹³), no ne može se

¹⁰ Prihvatimo li da *-ski* može izricati i kvalitativno značenje, onda i u primjerima *konjski*, *kravski* značenje možemo opisati i kvalitativno: ‘kakav je u konja ili krava’: *konjska griva* ‘griva kakva je u konja’, *kravska staja* ‘staja kakva je za krave’... Istovrstan primjer navode Brabec, Hraste i Živković (1961: 83).

¹¹ Ta se tvrdnja danas može samo uvjetno prihvatiti za stilski neobilježene tekstove jer se u suvremenoj književnoj građi donose potvrde i za *čovjekov* i za *konjev*, što znači da ti oblici postoje u jeziku kao potencija koja se može aktivirati prema potrebi u različitim funkcionalnim stilovima; detaljnije v. u tablici.

¹² „Pridjevi na *-ski* izriču odnos prema množini ili prema neodređenom pojedincu (*majčinska*) i oponiraju pridjevima na *-ov*, *-ev*, *-in* od iste osnove (*majčin*) koji označuju pripadanje određenom, poznatom pojedincu.” (Mićanović 2000: 114).

¹³ „Pridjev *goveđi* znači ‘koji se odnosi na govedinu’, npr. *goveđi gulaš*, *goveđi odrezak*. Pridjev *govedski* znači ‘koji se odnosi na goveda’, npr. *govedska koža*, *govedski rogovi*, *govedski tor*. Ovisno o sadržaju koji želimo izreći, možemo govoriti i o *govedskome butu*, *govedskome vratu*, *govedskome jeziku* ako mislimo na životinju, i o *goveđemu butu*, *goveđemu vratu*, *goveđemu jeziku* ako mislimo na meso.” (Blagus Bartolec i dr. 2012: 62).

uvijek govoriti da isti sufiks jamči i isto značenje – odnosni pridjev *kravski* također označuje pripadanje.¹⁴

Dio jezičnih mogućnosti tvorbe pridjeva namijenjenih izricanju posvojnosti prikazat ćemo tablično uz poseban osvrt na korpus u kojemu se pojavnice javljaju, odnosno aktivira jezična potencija prisutna u sustavu.

TVORBENA OSNOVA I TEMELJNO ZNAČENJE	POSVOJNOST		POJAVNICE			
	Određenost	Posvojni pridjev	HJP	HJR-K	HJR-P	CW
GOVEDO, vrsta	pripadanje jednom određenom govedu	<i>*govedov</i>	–	–	–	–
	pripadanje nekim (svim) govedima	<i>goveđi</i>	+	+	++	++
		<i>govedski</i>	+	+	+	++
KRAVA, odrasla rasplodna ženka	pripada jednoj određenoj kravi	<i>kravin</i>	–	+	–	+
	pripada nekim (svim) kravama	<i>kravlji</i>	+	++	++	++
		<i>kravski</i>	–	+	+	+
BIK, odrasli rasplodni mužjak	pripada jednom određenom biku	<i>bikov</i>	–	–	–	++
	pripada nekim (svim) bikovima	<i>bičji</i>	+	+	–	+
VOL, odrasli mužjak, kastrat	pripada jednom određenom volu	<i>volov</i>	–	–	–	+
	pripada nekim (svim) volovima	<i>volujski</i>	–	+	–	+
		<i>volovski</i>	+	+	+	+
TELE, mlado	pripadanje jednom teletu	<i>teletov</i>	–	–	–	+
	pripadanje nekim (svoj) teladi	<i>teleći</i>	+	+	+	+
JUNE, spolno zrelo mlado	pripadanje jednom junetu	<i>*junetov</i>	–	–	–	–
	pripadanje nekoj (svoj) junadi	<i>juneći</i>	+	–	+	++

¹⁴ Krešimir Mićanović smatra da je u takvim primjerima riječ o neotuđivoj atributnoj posvojnosti (2001: 185).

JUNAC, spolno zrelo mlado, mužjak	pripadanje jednom juncu	<i>junčev</i>	+	+	–	+
	pripadanje nekim (svim) juncima	<i>juneći</i>	+	–	+	++
JUNICA, spolno zrelo mlado, ženka	pripadanje jednoj junici	<i>juničin</i>	+	–	–	+
	pripadanje nekim (svim) junicama	<i>juneći</i>	+	–	+	++
KONJ, vrsta	pripadanje jednom određenom konju	<i>konjev</i>	–	+	–	+
	pripadanje nekim (svim) konjima	<i>konjski</i>	+	++	++	++
KOBILA, odrasla rasplodna ženka	pripada jednoj određenoj kobili	<i>kobilin</i>	–	+	–	+
	pripada nekim (svim) kobilama	<i>kobilji</i>	+	–	–	++
PASTUH, odrasli rasplodni mužjak	pripada jednom određenom pastuhu	<i>pastuhov</i>	–	+	–	+
	pripada nekim (svim) pastusima	<i>*pastušji</i>	–	–	–	–

Tablica 2.: Prikaz tvorbenih mogućnosti (sufiksacije) za posvojne pridjeve izvedene od posesora – domesticiranih životinja: potvrda izostaje (–), zabilježeno je do 100 potvrda (+), zabilježeno je više od 100 potvrda (++)

Prema dostupnim podacima vidljiva je funkcionalna raslojenost korištenja pojedinih leksema. Najčešće korišteni su stilski neutralni oblici *konjski*, *kravlji* i *goveđi*. Neovisno o izvoru neovjerenima ostaju **govedov*, **junetov* i **pastušji*. Potvrđeni su pridjevi koji se koriste samo u razgovornom stilu (v. potvrde samo u CW-u: *bikov*, *volov*, *teletov*) kao i pridjevi koji su zabilježeni na općejezičnoj i književnumjetničkoj stilskoj razini (v. potvrde u HJP-u i HJR-K-u: *kravin*, *volujski*, *konjev*, *kobilin*, *pastuhov*). Ulogu spola životinje pri tvorbi i uporabi od životinja izvedenih pridjeva valjalo bi bolje proučiti.¹⁵

7. Pri opisu posvojnosti uočljivo je da su posesori imenice s obilježjem [+ živo] ili one kojih je prvobitno obilježje [– živo] promijenjeno u [+ živo]. U

¹⁵ Tome poticaj može biti i ovaj navod: „Kad posvojnost počnu izražavati posvojnim pridjevom, djeca to na početku češće čine kada je posjednik ženskoga roda i kada je označen imenicom koja je česta u njihovu svakodnevnomu životu, npr. *bakina soba*...” (IU 2012: 23).

našemu primjeru iz naslova *stolova noga* imenica *stol* ima obilježje [– živo] [+ konkretno] [+ odvojivo] i po tome ne može biti posesor, pa ni izricati posvojnost posvojnim pridjevom *stolov*. *Noga* je u stola tek jedna njegova sastavnica (Ivić 1987: 9–36, Znika 2002: 59) koja se ne može poistovjetiti s cjelinom predmeta – sa *stolom*. No, kao što se i drugim imenicama s obilježjem [– živo] može to obilježje promijeniti u [+ živo], tako se može i imenici *stol*. Vidimo li ovako napisano *STOLOVA NOGA*, s velikom ćemo vjerojatnošću pomisliti da je pogreška ako nije riječ o nekoj stilskoj inačici. No, postoji i druga opcija: možemo imenicu *STOL* shvatiti kao ime ili nadimak nekoj osobi, a tada se obilježje [– živo] može promijeniti u [+ živo], pa s tim obilježjem *Stol* (ime, nadimak) ima mogućnost i posvojnog pridjeva kao u primjeru: *Stolova noga se oporavlja od ozljede* koji bismo očekivali u novinarsko-publicističkom stilu. Slična je mogućnost i u primjeru *NEVENOVA MAST*: mast od biljke neven ili mast koju proizvodi osoba koja se zove Neven, pa se mast po njemu i zove.¹⁶ Kontekst ili situacija pomaže razriješiti nedoumicu, na što upućuje i Katičić (1986: 420) govoreći o genitivu imeničkog atributa.

7.1. Postavlja se i pitanje mogućnosti tvorbe posvojnih pridjeva od zbirnih¹⁷ imenica. Posvojni pridjev u posvojnomo značenju od zbirnih imenica, bilo da označuju živo, bilo neživo, nije ovjeren. Pripadanje se, čini se, može izreći samo genitivnim oblicima onih zbirnih imenica koje označuju skupinu živih bića: *vlast naroda, majka blizančadi*... To znači da tvorbene opcije opadaju kako imenica opada na hijerarhiji živosti navedenoj u radu Belaja i Tanackovića Faletara (2014: 78): „/živo ljudi > životinje živo/ > /neživo materijalni objekti > apstraktni objekti neživo/”. Tu je ljudsko prototipno za [+ živo], a materijalno prototipno za [– živo].¹⁸

7.2. U najkraćim ćemo crtama izdvojiti sastavnice koje su vezane uz problematiku živosti i posvojnosti u pridjeva u analiziranim priručnicima.

– Brabec, Hraste i Živković (1961: 84) navode da se „prisvojni” pridjevi u određenim slučajevima mogu zamijeniti imenicama: *kaput bratov* → *kaput moga brata*. Obradujući značenja genitiva (1961: 223), oni na prvome mjestu ističu njegovu funkciju posvojnosti. Posvojni se genitiv obično uzima kada uz nj stoji atribut, apozicija ili odnosna

¹⁶ Isti je slučaj u primjerima *rakija od lovora* i *rakija od Lovora*.

¹⁷ U literaturi se govori i o opreci pojedinačnost – skupnost; v. Tatjana Pišković (2011).

¹⁸ U većini analiziranih priručnika uvršteno bilje ima obilježje [– živo]. Postoje vrste biljaka od kojih se sufiksacijom mogu tvoriti pridjevi od kojih se jedan oblik odnosi na pojedinačno, a drugi na vršno pripadanje (*trešnjeva rakija* spram *trešnjin plod*), kao i pridjevi kojih jedan lik označuje obje vrste pripadanja (*orahovo drvo, orahov plod, hrastov list*...) i od čega je što.

rečenica; ako toga nema, uzima se posvojni pridjev. Nije dobro rabiti posvojni genitiv u primjerima kao: *omladina Zagreba*, nego valja reći: *zagrebačka omladina*.

– Maretić (1963: 204) navodi da se posvojni pridjevi sklanjaju kao neodređeni pridjevi. U tvorbi riječi (1963: 376–377) navodi da *-ov* dolazi na osnove imenica muškoga roda koje znače živo i označuju što pripada imenici u jednini: *bratov* ‘što pripada bratu (a ne braći)’. No, *-ov* ipak ne dolazi na sve imenice m. r.: umjesto *bogov*, *čovjekov* uzimaju se oblici na *-ji*, *-ski*: *božji*, *čovječji*.¹⁹

– Jonke (1964: 118–119) govori o tada spornome genitivu posvojnem na primjeru *Društvo književnika Hrvatske* i donosi u takvim primjerima zamjenu posvojnoga genitiva posvojnim pridjevom *Društvo hrvatskih književnika*.

– Hamm (1967: 38–39) navodi oblične razlike među posvojnim pridjevima. Opća pripadnost onomu što osnovna riječ znači izriče se sufiksima *-ji*, *-ski*...

– Ivšić (1970: 302–303) govori samo o mjestu posvojnih zamjenica. Pridjevi na *-ov*, *-in*, *-ji*, *-ski* često stoje iza imenice. Spominje i mjesto enklitičkoga posvojnoga dativa iza imenice (*kraljevstvo mi*).

– Pavešić (1971: 356) posvojne pridjeve dijeli na prave posvojne (*očev sat*) i odnosne (*željeznički kolodvor*). Preporučuje upotrebu posvojnoga pridjeva umjesto posvojnoga genitiva: *vatrogasno društvo* – umjesto *društvo vatrogasaca*.

– *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika* (1979: 102) u okviru posvojnih pridjeva razlikuje one koji su povezani s jednim primjerkom i one koji znače povezanost s vrstom (usp. Kuna 1999: 6) te su bliži opisnim pridjevima. U sintaktičkome dijelu (1979: 425–426) navode se primjeri rečenica s genitivom i dativom pripadanja. U opisu njihova značenja uvodi se glagol *pripadati*.

– Katičić (1986: 402–403), govoreći o pridjevnom atributu, navodi samo mjesto posvojnoga pridjeva i posvojnih zamjenica.

– Babić i dr. (1991: 613–615) nazivom odnosni pridjevi obuhvaća one što su se tradicionalno zvali posvojni (*bakin*) i nekadašnje gradivne koji imaju nekih zajedničkih obilježja s opisnima, a mogu dolaziti i u prenesenu značenju (*zlatan prsten*; *zlatno dijete*).

– Težak i Babić (1992: 99) navode za posvojnost tri niza primjera:

¹⁹ Maretić također napominje da ako *-ov* dolazi na imenice muškoga ili ženskoga roda koje znače što neživo, onda može značiti od čega je što: *javorov*, *jabukov*, *lipov*, *šljivov*, *trešnjov*, *višnjov*.

bratov, tetkin, općinski; majčin, stričev, zadružni; ovčji, kravlji. Ponavljaju i pravilo o upotrebi posvojnoga pridjeva umjesto posvojnoga genitiva. Osvrću se i na upotrebu genitiva s prijedlogom *od* vezano uz živo *knjiga od mogega brata* → *knjiga mogega brata*; ali moguća je uz neživo: *ključ od ormara, noga od stola* ... (1992: 254).

– Hrvatska gramatika (1997: 174) navodi da posvojni pridjevi znače povezanost s jednim primjerkom (*bratov kaput*) ili izriču povezanost s vrstom i bliži su opisnim pridjevima: *gospodsko dijete*... U sintaktičkom dijelu obrađen je posvojni genitiv koji izriče pripadanje po vlasništvu, autorstvu, izboru, posjedu... ili „pripadnost koja se zamišlja kao neko pridruživanje slično vlasništvu ili srodstvu” (*potomci tih velikana*) (1997: 557–558). Spominje se i posvojni dativ (*povod ustanku*) i vezano uz to etički dativ (*Djevojčica si pokrije lice rukama*) (1997: 562–563).

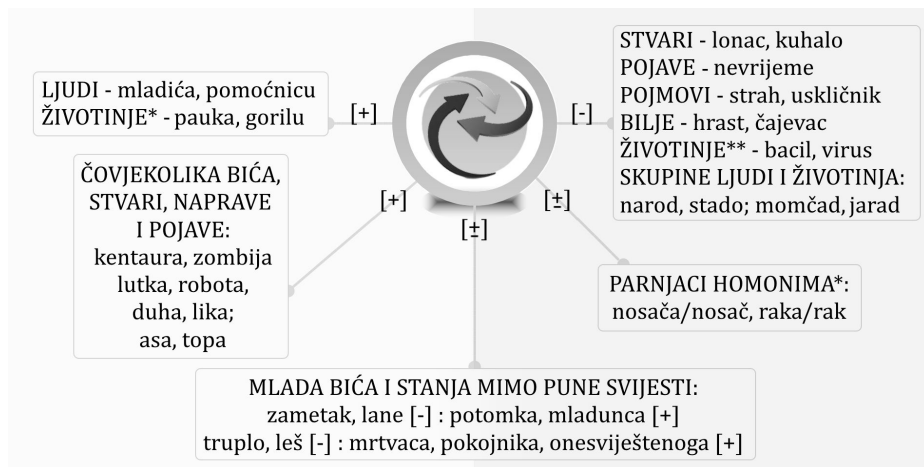
– Raguž (1997: 88) samo spominje posvojne pridjeve, a težište stavlja na njihovu određenost.

– Silić i Pranjković (2005: 133–134) dijele pridjeve na kakvoćne, posvojne i gradivne, a u posvojne u širem smislu, ubrajaju odnosne pridjeve (*gradska kuća*). U sintaktičkom dijelu (2005: 201) obrađen je posvojni genitiv koji označuje posjednika i obično je dvočlan: *kuća njezina brata*. Značenje posvojnoga dativa blisko je značenju posvojnih zamjenica, pa ga je moguće njima i zamijeniti: *Djeca su joj dobro* → *Njezina su djeca dobro*. (2005: 220).

– Marković (2012: 293) polazi od općejezičnih uvida i značenjskih kategorija hrvatskih pridjeva, pa dijeli pridjeve samo na opisne (opisuju predmet) i odnosne (označavaju kakav odnos prema predmetu). Osvrće se na semantičke (proto)tipove pridjeva u svijetu u kojima se uočava 16 tipova. Posvojnost je u toj podjeli na 14. mjestu (*Adam, Adamov, Eva, Evin*) i specifičnost je slavenskih jezika. Marković predlaže za taj tip naziv posvojnost i odnos. Među univerzalnim tipovima nema gradivnosti (*drven, staklen*), pa i nju Marković uvodi u opis (2012: 204–206).

– Belaj i Tanacković Faletar (2014: 122–130) o pridjevima govore s gledišta premodifikacije (specifikacije). Razlikuju odnosne, gradivne, opisne i kvalitativne pridjeve. Hoće li neki premodifikator biti bliže imenici ili ne, ovisi o postojanosti i nepromjenjivosti svojstva imeničkoga referenta. Bliže će biti onaj pridjevni modifikator koji označuje veći stupanj postojanosti svojstava imeničkoga referenta jer su ta svojstva izravno povezana s identifikacijom referenta.

8. U dosadašnjem nas je radu zanimalo kako jezično izražena živost utječe na mogućnost izražavanja posvojnosti, no pokazalo se kako je određivanje obilježja jezične kategorije živosti slojevit problem.²⁰ Na uočene razlike u jezikom izraženoj živosti spram nejezičnog, zbiljskog postojanja osvrnut ćemo se slikovnim prikazom:

Slika 2.: Prikaz oblika Ajd. imenica prema odabranim semantičkim skupinama

a) Ljudi i životinje jezično su „živi”, dok biljke i gljive to nisu: kriteriji jezičnog obilježja [+ živo] su zbiljska sposobnost kognicije i mogućnost lokomocije.

b) Materijalni i nematerijalni objekti načelno imaju obilježje [– živo]. Implicira li rod živost, tek valja proučiti, no zanimljivo je opaziti da u ovom prikazu izdvojene imenice srednjeg roda imaju obilježje [– živo], dok imenice m. r. i ž. r. imaju jedno od dvaju obilježja – [– živo] ili [+ živo].

c) Naprijed u radu smo potvrdili da jednom stečena obilježja živoga bića ostaju jezično zadržana kao [+ živo] i kada zbiljska živost prestane.

9. Posvojnost se također pokazala kao složeno pitanje. Očito je da posesor može biti samo stvarno živo, a iznimno i stvarno neživo, ali jezično oživljeno. Sredstva za izricanje posvojnosti ovise o tome je li riječ o čemu pojedinačnome i brojevome (npr. cjelovit i zaokružen, izdvojiv predmet) – ili o skupini sastavljenoj od živih referenata, ali koja se kao skupnost percipira kao neživa.

9.1. Uočljiva je i perzistentnost pravila o zamjeni posvojnoga genitiva (tip: *kuća Petra*) posvojnim pridjevom (*Petrova kuća*) ako je riječ o živome poseso-

²⁰ Poticaj daljnjem istraživanju mogu dati rasprave o jezičnoj živosti biljaka, kao i univerzalna tipologija semantičkih obilježja pridjeva dopunjena hrvatskim specifičnostima (posvojnošću, gradivnošću).

ru bez atributa ili apozicije. Imenica *stol* iz naslova rada nema obilježje [+ živo] te od nje nije, u njezinu temeljnom značenju, moguće načiniti posvojni pridjev, pa je posvojni pridjev **stolova* uz imenicu *noga* neovjeren. *Noga* može biti samo dio *stola* kao materijalnog predmeta jer ima obilježja [– živo] [+ konkretno] [+ odvojivo]. Detaljniji pregled literature nadilazi opseg ovoga rada i predstavlja poticaj za daljnje promišljanje i istraživanje.

Literatura:

- ARZENBACHER, ARNO. 1995. *Uvod u filozofiju*. Školska knjiga. Zagreb.
- BABIĆ, STJEPAN I DR. 1991. *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika: Nacrti za gramatiku*. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Globus. Zagreb.
- BABIĆ, STJEPAN. 1986. *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku: Nacrt za gramatiku*. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti i Grafički zavod Hrvatske. Zagreb.
- BARIĆ, EUGENIJA I DR. 1979. *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*. Školska knjiga. Zagreb.
- BARIĆ, EUGENIJA I DR. ²1997. *Hrvatska gramatika*. Školska knjiga. Zagreb.
- BELAJ, BRANIMIR; TANACKOVIĆ FALETAR, GORAN. 2014. *Kognitivna gramatika hrvatskoga jezika*. Disput. Zagreb.
- BLAGUS BARTOLEC, GORANKA. 2006. Od neživoga do živoga. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 32. 1–23.
- BLAGUS BARTOLEC, GORANKA I DR. 2012. *555 jezičnih savjeta*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.
- BRABEC, IVAN; HRASTE, MATE; ŽIVKOVIĆ, SRETEN. ⁴1961. *Gramatika hrvatsko-srpskoga jezika*. Školska knjiga. Zagreb.
- HAMM, JOSIP. 1967. *Kratka gramatika hrvatskosrpskog književnog jezika za strance*. Školska knjiga. Zagreb.
- HUDEČEK, LANA. 2006. *Izricanje posvojnosti u hrvatskome jeziku do polovice 19. stoljeća*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.
- IVIĆ, MILKA. 1987. *Lingvistički ogledi*. Državna založba Slovenije. Ljubljana.
- IVŠIĆ, STJEPAN. 1970. *Slavenska poredbena gramatika*. Školska knjiga. Zagreb.
- Jezični savjetnik s gramatikom*. Ur. Pavešić, Slavko. 1971. Matica hrvatska. Zagreb.
- JONKE, LJUDEVIT. 1964. *Književni jezik u teoriji i praksi*. Znanje. Zagreb.
- KAŠIĆ, BARTOL. 2002. *Osnove ilirskoga jezika u dvije knjige*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.
- KATIČIĆ, RADOSLAV. 1986. *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika: Nacrt za gramatiku*. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti – Globus. Zagreb.

- KUNA, BRANKO. 1999. *Izricanje posvojnosti genitivom u hrvatskom književnom jeziku*. Magistarski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb.
- KUNA, BRANKO. 1999. Norma i posvojni genitiv bez odredbe. *Jezik* 47/1. 1–9.
- KUNA, BRANKO. 2003. Između atributne i predikatne posvojnosti. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 29. 157–171.
- KUNA, BRANKO. 2012. *Predikatna i vanjska posvojnost u hrvatskome jeziku*. Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera. Osijek.
- MARETIĆ, TOMO. ³1963. *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Matica hrvatska. Zagreb.
- MARKOVIĆ, IVAN. 2012. *Uvod u jezičnu morfologiju*. Disput. Zagreb.
- MATASOVIĆ, RANKO. 2000. The Possessive and Adjective Phrases in Croatian. *Suvremena lingvistika* 49–50/1. 99–109.
- MIĆANOVIĆ, KREŠIMIR. 2000. Posvojni pridjevi i izražavanje posvojnosti. *Suvremena lingvistika* 49–50/1. 111–123.
- MIĆANOVIĆ, KREŠIMIR. 2001. Posvojnost. *Suvremena lingvistika* 51–52/1–2. 173–190.
- PIŠKOVIĆ, TATJANA. 2011. *Gramatika roda*. Disput. Zagreb.
- RAGUŽ, DRAGUTIN. 1997. *Praktična hrvatska gramatika*. Medicinska naklada. Zagreb.
- SILIĆ, JOSIP; PRANJKOVIĆ, IVO. 2005. *Gramatika hrvatskoga jezika: za gimnazije i visoka učilišta*. Školska knjiga. Zagreb.
- STARČEVIĆ, ANĐEL. 2005. Imenice kao atributi – nove strukture u hrvatskom jeziku. *Jezik i mediji – jedan jezik: više svjetova*. Ur. Granić, Jagoda. Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku. Zagreb – Split. 645–656.
- TEŽAK, STJEPKO; BABIĆ, STJEPAN. 1992. *Gramatika hrvatskoga jezika: Priručnik za osnovno jezično obrazovanje*. Školska knjiga. Zagreb.
- VINCE MARINAC, JASNA. 1990. Kategorija živosti u hrvatskom jeziku. *Suvremena lingvistika* 29–30. 143–152.
- VINCE MARINAC, JASNA. 1992. Vrste riječi i genitivno-akuzativni sinkretizam. *Suvremena lingvistika* 34. 331–337.
- VUČKOVIĆ, PETAR. 1986. Prilog semantičkoj analizi imenica u srpskohrvatskom jeziku. *Filologija* 14. 453–463.
- ZNIKA, MARIJA. 2002. *Kategorija brojivosti u hrvatskom jeziku*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.

Mrežni izvori:

CroWN = Hrvatski Wordnet. <http://crown.ffzg.hr> (pristupljeno 20. svibnja 2018.).

CW = Croatian web corpus. <http://nlp.ffzg.hr/resources/corpora/hrwac/> (pristupljeno 20. svibnja 2017.).

HJP = Hrvatski jezični portal. <http://hjp.znanje.hr> (pristupljeno 20. svibnja 2017.).

HJR = Hrvatska jezična riznica, cjeloviti korpus. <http://riznica.ihjj.hr/philologic/Cijeli.whizbang.form.hr.html> (pristupljeno 20. svibnja 2017.).

HJR-K = Hrvatska jezična riznica, knjižni potkorpus. <http://riznica.ihjj.hr/philologic/Riznica.whizbang.form.hr.html> (pristupljeno 20. svibnja 2017.).

HJR-P = Hrvatska jezična riznica, potkorpus tiskovina. <http://riznica.ihjj.hr/philologic/Tiskovine.whizbang.form.hr.html> (pristupljeno 20. svibnja 2017.).

IU 2012 = *Inojezični učenik u okruženju hrvatskog jezika*. http://www.azoo.hr/images/izdanja/Inojezicni_ucenik_web.pdf (pristupljeno 20. svibnja 2017.).

“Stolova noga” (Table’s leg) or about the category of animacy in recent Croatian linguistic handbooks

Abstract

This paper examines the category of animacy in Croatian and its connection with category of possessiveness within grammars and other linguistic manuals of standard Croatian language. The influence of category of animacy on word formation and word forms is also analysed, with special consideration given to word forms used to express possession, especially possessive adjectives. The influence of other linguistic categories (countability, definiteness, specificity) on word formation, the options available, as well as on the use of possessive word forms is also studied.

The paper determines the bearers of possessiveness as [+ living] nouns or as nouns which changed their actual [- living] feature into the linguistic [+ living] feature. Restrictions in possessive adjectives formed from collective nouns are also noticed.

Ključne riječi: hrvatski standardni jezik, živost, posvojnost

Keywords: Croatian standard language, animacy, possessiveness